

Блаже Алексоски

СЕЌАВАЊА НА ЧИЧКО СТАЛЕ ПОПОВ ИЛИ ВРЕМЕТО Е НАЈГОЛЕМ КАДИЈА

Си земам слобода да се пофалам пред овој почитуван собир дека бев голем пријател со чичко Сталета - така сите го викавме - дека сум почестен што ми се даде даде можност - пригода да кажам неколку зборови за човекот и за писателот кого многу го почитував, ценев. Сега уште повеќе оттогаш, зошто според времето зрее и нашиот критериум, вкус, гледање на светот.

Нашето познанство и пријателство започна со среќавањата на литературните читања во гимназијата и во градската библиотека. Секогаш не посетуваше кога ќе го поканивме. Ни остана во незаборавно сеќавање на сите, нашето прво патување во Охрид на литературното читање организирано меѓу двете гимназии - прилепската и охридската. До Охрид патувавме со стар, товарен камион без цирада, со по две дрвени клупи по страните. Бидејќи тргнавме рано наутро, времето беше прилично ладно, па чичко Сталета, како постар човек, го ставивме зад шоферската кабина, го покривме со ќебето од шоферот. Млади бевме, ат не нè стасуваше. Па покрај нас и чичко Стале се чувствуваеше така. Собрани околу него, не го чувствувавме студот, се шегувавме за сè и сешто. Ама ладно било, кој мислеше на тоа, важно беше да покажеме што знаеме и можеме како поети, да се види синиот Охрид - (јас прв пат тогаш го видов Охрид и езерото) толку опеан од поетите, тики и јас напишав песна, му ја прочитав на чичко Сталета. За сите имаше по некој збор, не куражеше. Се враќавме од Охрид полни со самочувство за поетска големина. Прличе не ни беше рамен кога се враќал од Атина.

Заборавивме многу работи, но патувањето во Охрид со стариот камион и присуството на чичко Стале Попов не го заборавивме и до денешни дни. Кога си споменуваме за тој наш настан, и денес велиме: чичко Стале и тогаш не откажа да биде со нас, не му пречеше стариот камион на првото перо во времето тогашно и сегашно. Случајот сакаше многу да се дружам со чичко Сталета заради големото пријателство што го имаа со Мирко Стефановски, тогашен управник и режисер на прилепскиот театар. Секое

идење во Прилеп прво беше среќавањето со Стефановски, со саати и саати муабетеа, посебно за театарската уметност, зашто чичко Стале многу се интересираше за драмската литература. Автор е на три драмски дела: „Стар ерген“, „Пазарџии“, „За слободата“. „Чувај ги кај тебе текстовиве - ми рече - можеби ќе се заинтересира некој режисер“. Според мислењето на некои режисери, текстовите малку имаат драмско дејство, но се чувствува раката на стар мајстор за обликување на ликови, карактери, типови, полни со народен хумор. Посебно мене ме интересираше драмскиот текст „Пазарџии“ во кој многу успешно е насликана прилепската чаршија, српската власт, прославениот гуслар Апостол, еден од најдобрите гуслари во тогашна Југославија и на Балканов. И тогаш верував, верувам и сега дека кога и да е, барем еден негов драмски текст ќе види бел ден.

Вториот случај сакаше нашето зближување да биде поголемо; поотворено, довербата уште поголема. Во почетокот на шеесетите години многу популарен стана за театарските куќи, драмскиот текст „На своето тело господар“ од Славко Колар. Скоро и немаше театарска куќа која не го играше и не забележуваше успех. Се снимил и филм, кој исто така стана многу популарен. Во еден разговор со чичко Стале, дојдовме на идеја дека ние треба да направиме нешто друго: да го прилагодиме драмскиот текст за наши прилики, да го помариовчиме, да го помакедончиме, да бидеме оригинални на свој начин, зашто она што е карактеристично за Славонија сметавме има сличност со Мариово наше. Стефановски ја прими идејата без резерва, сметаше дека тоа ќе биде нумеро прво на почетокот на сезоната. И така, чичко Стале почна со адаптацијата на текстот. Два-три пати додека траеше припремата, намина во Прилеп, се договараа со Стефановски. Според мене чичко Стале извршил многу успешна адаптација на драмскиот текст од Колар. Толку успешна, што добивме впечаток дека Колар направил адаптација по текстот на чичко Стале - се шегуваше Мирко. Терминот за почеток беше одреден на почеток на сезоната 1960/61 - за време на театарскиот распуст, чичко Стале присуствуваше повеќе денови во Прилеп. Збираше податоци за голем роман со наслов „Мариовската посестрима“ и за богатото семејство Фетанаторовци, сотрено од корен, уништена ластунка еднаш за секогаш. Многу се интересираше за минатото на Прилеп, ги распрашуваше старите Турци за сè и сешто, ги проверуваше настаните.

Имаше многу пријатели меѓу Турците, го викаа даскал, министер, зашто бил писар во Скупштината во Белград. Посебно го посетуваше стариот сто и седум годишен Турчин Керим ага, зашто го служеше памтењето. Поминал многу служба во некогашната турска власт, беше жива енциклопедија за минатото на Прилеп. Чичко Стале знаеше дека токму Керим ага имал посестрима - љубовница, па запишуваше сè што слушаше во малото црвено блокче што го носеше секогаш со себе. Така бараше тогаш времето: да се запишува сè на збор, од народот, за народот. Скоро секој ден шетахме по тесните муслимански сокачиња на „Тривла маало“, кај „чумкот“, кој беше фурна „параклисот“, зашто некогаш тука живееле богатите турски семејства, Гери и Галата ги викале, спрема богатите квартави во Стамбол.

Еден ден минувајќи по тесни сокачиња, гледавме во затворените порти од муслиманските куќи. Подзастанавме, се загледувавме во старите градби што ги изгризало времето.

- Чичко Стале - реков сигурно овде е напишано: Овде ништо не се случува, овде времето застанало. Ова е затворен свет кој е скаран со друг свет. Живее затворен во својата лушпа.

Чичко Стале извади бурмут, полека почна да шмрка низ нос. Шмркаше, се смешкаше. Сигурно беше последниот човек кој шмркаше бурмут во нашиве краеве, можеби и во Македонија.

- Велиш, овде ништо не се случува - ми одговори загледан во чардакот од една стара куќа - Не е така, дете. Таму каде што мислиш дека ништо не се случува, токму таму барај драма. Токму во оваа затвореност се потиснати многу човечки судбини помирени еднаш засекогаш со животот. Ми се чини дека Борислав Станковиќ рече дека само малку да се прочепка по тињата, песокот или пепелта што тлее, па веднаш ќе откриеш драми, маки, страдања, радости, сè што тлее во нив. Само нека дувне некој во пузата, веднаш се разгорува, оган вивнува, се разигруваат страстите, судби човечки неиспитани.

Честопати ми кажуваше за потиснатите желби, мераци и сништа на нашиот човек, за неговиот отуѓен свет од Европа, свет кој не видел свет подалеку од прилепскиот саат.

- Таленти имаме - велеше - но имаме мајстори со искуство и знаење за драматургија. Меѓу нас се вистинските драми. Арно ама...

- Што застана, чичко Стале?

- Ништо, ништо, ништо не вреди ако не пишуваш по урнек на американците и европејците.

Сè повеќе ми кажуваше дека не е арно со здравјето, дека нема кувет за работа, а има уште многу што да каже. Почна театарската сезона. Се забележуваше дека чичко Стале беше многу заинтересиран како ќе изгледа претставата, како ќе прозвучи „мариовското театро“ - така велеше. Се поделија улогите; Мирко ги почна пробите со актерите. Чичко Стале беше присутен на сите проби, ни помагаше сценски да се сродиме со мариовскиот дијалект, посебно акцентот. Многу добро напредувавме. Еден ден, Мирко ни кажа дека тој и неговата сопруга се примени во МНТ - дека пробите се прекинуваат, дека претставата ќе се реализира подоцна, можеби идната сезона. Оттогаш многу поретко се гледавме со чичко Стале, ретко идеше во Прилеп, ретко јас одев во Скопје.

Поминаа неколку години оттогаш. Еден ден ми кажаа в театар дека ме побарал по телефон, дека бил во болница, во интерното одделение. Веднаш отидов да го видам. Неговиот внук, Ѓорѓи Попоски, специјалист интернист беше началник на одделението, му доделил мала собичка, со еден кревет, да биде сам, да не му сметаат други болни. Го посетував скоро секој ден, посебно навечер. Понекогаш разговорите ги должевме до зори, зашто не можеше да спие. И тука, на болничкиот кревет, запознав еден друг чичко Стале Попов. Не се препознаваше поранешниот, не поверував дека тоа е страв од смртта, можеби тоа беше она чувство својствено повеќе на уметниците да се израмнат сметките на крајот на играта, свесни дека влегуваме во бескрајното ништо, да се почувствува бесмислието на сè и сешто, да се повтори по којзнае кој пат: сè е суета, вреди ли барем малку животот што го живееме. Запознав еден чичко Стале Попов кој се чувствуваше духом скршен, како да го изгубил самочувството за своите можности. Сигурно ќе згрешам ако кажам тежок збор дека видов разочаран човек, сам во својата самотија, осаменост во општеството. Изгубена верба во сè и сешто, особено во луѓето. Еднаш, кога ова го кажав пред Ѓорѓи Сталев, синот, тој рече: „Не го разбраа тие што требаше да го поддржат“.

Мислам дека тоа беше јазолот. Како и многу уметници ширум светот, тоа беше болката што ја чувствувааше и чичко Стале. Болка, зошто чудо би било да биде разбран, Рипли би рекол: Верувале или не, малку уметници биле разбрани, се бројат на прсти. Повод за ова мое сеќавање беше токму неговата болка дека не е разбран, дека се чувствува како поетот псалмист: „како утеха во пустина станав, како був меѓу урнатини, буден летам, не заспивам, станав како осамена птица на покривот“. Повод, дека времето треба да го избистри она што е матно, она што одело барем еден чекор понапред пред луѓето или наназад. Одвреме-навреме туку тивко ќе рече: - Дете, не ми се оди во Скопје.

- Зошто чичко Стале?

- Е, зошто де... Некои бездарници докажуваат дека мојата литература била изварка, немала уметнички квалитети, не била модерна, битова била.

- Чичко Стале, прости што ќе прашам, важно ли е што мислат некои поединци, бездарници, некои кои не напишале ништо, кои не ни кажуваат како треба да се пишува?

- Не е важно и тоа што се чека уште ненапишан роман да се прогласи за прв во македонската литература. Се прескокнува мојата урда... Што е важно кај нас?

Полека шмркаше од бурмутот. Одвреме-навреме избиваше, се загледуваше во подот од собата, тивко зборувааше: Се чека ненапишан роман да се прогласи за прв. Мојот Крпен живот не вредел... Не се враќам повеќе во Скопје.

- Немој така, чичко Стале,

- Не сум знаел да пишувам како Џојс, Жид, Хемингвеј...

- Чичко Стале, зар мора да се пишува како Џојс и Хемингвеј?

- Не мора, ама... Ако не пишуваш како оние кои пишуваат како Џојс и Хемингвеј, не вредиш ништо. Тешко на оној што не ја одржува модата и помодарството што ни го праќа Запад. Не знам да пишувам како... Јас знам да пишувам како Стале Попов.

- Чичко Стале, спрема тебе што е уметност?

- Што е уметност... покажи барем една дефиниција, белки ќе се слојам со тебе... Сретнав многу луѓе кои ми кажуваат дека уметност е да пишуваш како тие што пишуваат, друга уметност нема.

Се смеевме со сила. Се трудеше да не ја пренесе на мене својата разочараност, депресија. Во нашите дискусии централно место зазедоа болката што го мачеше: кои се кадиите - судиите што не судат во право или се пред денот денешен и утрешен.

- Читателите ги сакаат твоите романи, чичко Стале.

- Тоа е она со што се борам против оние што пишуваат голема уметност само за себе.

Последен пат пред да замине за Скопје во болница, го посетувавме со Мирко Стефановски. Седнат на работ од креветот, со кутивчето бурмут во раце, се израдува кога не виде, просолзи. Мирко го тешеше колку што можеше. Чичко Стале горко се смееше.

- Мире, внукот Ѓорѓи вели дека морам да одам во Државната болница во Скопје. Не ми се оди во Скопје. Можеби ќе ме посети некој фарисеј кој едно мисли, друго зборува. Дете - се сврти кон мене - ако напишеш некогаш нешто за мене, така стави наслов: Времето е најголем кадија - судија. Излеговме со Мирко од болницата, не знаевме што е понатаму разговорот.

- Не знаев дека носел голема болка во душата - се прашаше Мирко самиот себеси - болка дека некои помодни и покондурени црпки го кудат неговото творештво. Кој кого не куди? Го критикуваат некои, некои, кои ќе останат никои по него. Што ти е животот! Слушај - ми рече Мирко - ако ти се даде некаква прилика, исполни го аманетот, инаку држи се.

Денес на овој собир, според моите скромни можности, се потрудив да го исполнам аманетот од чичко Стале: времето е најголемиот кадија - судија. Тоа суди и ќе суди за делото на еден човек кој стори многу за нашата литература.